

bind tynges fremstillingen nogle steder af for mange og lange citater. Men det er småting i en ellers vellykket biografi, der både udmærker sig ved præcise skildringer af Mogens Fog og ved så tilpas udførlige fremstillinger af Fogs argumenter og synspunkter, at de giver læseren grundlag for eftertanke, enighed og uenighed. Vi bliver bragt tæt på en person, det til tider må have været ulideligt at være sammen med i længere tid ad gangen, men som i andre sammenhænge fremstår som et begavet, tænksomt og charmerende menneske, hvis bekendtskab man nødtigt ville være foruden. Det er i nogen grad det samme modsætningsfyldte indtryk af den biograferede hovedperson, som man får ved læsningen af Niels Finn Christiansens biografi af Hartvig Frisch og Bo Lidegaards af Jens Otto Krag. I 2006 modtog Morten Møller Arbejderhistorieprisen for sit speciale om den unge Fog, og det er godt, at han siden har haft mulighed for at udbygge det tidlige arbejde til denne samlede biografi.

Knud Knudsen

PALLE ROSLYNG-JENSEN: *Danskerne og besættelsen. Holdninger og meninger 1939-1945*. København 2007, Gads Forlag. 395 s. 349 kr.

Der findes ikke en periode i moderne dansk historie, der er skrevet så meget om, som besættelsesårene 1940-45. Alligevel ligger tyngden i den lange række af publikationer stadig på den mere traditionelle politiske historie. Det er der mange og gode grunde til, men det har også betydet, at væsentlige aspekter af de »fem forbandede år« stadig er uudforskede. Der vides meget om, hvordan politikere, partier og forskellige institutioner agerede, men selvom der ofte bliver henvist til den såkaldte folkestemning under besættelsen, har det været forbundet med megen usikkerhed, hvad almindelige borgere egentlig tænkte og mente. I Palle Roslyng-Jensens vigtige værk bliver dette felt imidlertid belyst, så vores viden om dette område nu befinder sig på en langt sikrere grund end tidligere.

I andre lande har man kunnet anvende opinionsundersøgelser og rapporter fra bl.a. politi, efterretningstjenester og embedsmænd til belysning af spørgsmålet. Sådanne kildekomplekser er sparsomme i Danmark, hvorfor forfatteren meget fornuftigt har anvendt en række dagbøger som sine vigtigste kilder. I udvalget af de omkring 70 dagbøger er en række befolkningsgrupper klogelig valgt fra ud fra en betragtning om, at de stod uden for den almindelige meningsdannelse. Det gælder blandt andet nazister, kommunister og det tyske mindretal.

På trods af et omfattende materiale rejser dagbøgerne naturligt et

repræsentativitetsspørgsmål, da man i udgangspunktet ofte har at gøre med kilder fra »det skrivende segment«. Dagbogsforfatterne er dog delt i to grupper, som i nogen grad tager højde for dette: Eliteopinion og den brede opinion. Førstnævnte er karakteriseret ved at have et bredt felt af meninger, ligesom de fulgte med i nyheder og den offentlige debat. Gruppen var fortrolig med at formulere sig skriftligt. Den anden gruppe havde et mere begrænset felt af meninger. Blandt eliteopinionen finder man blandt andet en børnebogsforfatter, en fabrikant og en kontorchef. I gruppen den brede opinion findes eksempelvis husmødre, et landpostbud og en ungarbejder på fabrik. Opdelingen giver god mening og gør det nemmere at drage nogle mere generelle konklusioner. Dagbøgerne har en relativt god geografisk spredning, selvom landdistrikterne er underrepræsenteret. Kvinder er pænt med, men landmænd og arbejdere er der desværre ikke så mange af.

Fra september 1939 til den 9. april 1940 var der ikke store forskelle mellem hovedsynspunkter i den offentlige debat og dem, som blev formuleret i privat sammenhæng. Denne situation ændrede sig efter den tyske besættelse, hvor der opstod tydelige forskelle i synet på en række væsentlige kulturelle og politiske områder. Udviklingen ved fronterne havde ikke overraskende stor betydning for borgernes overordnede syn på krigen. Frankrigs fald i sommeren 1940 betød, at mange opfattede krigen som afgjort til tysk fordel, men det ændrede sig allerede i løbet af efteråret, hvor det stod klart, at Storbritannien ikke indgik en forhandlingsfred, ligesom Operation Seelöwe, den planlagte tyske invasion af de britiske øer, udeblev. Gradvist, men tidligt, begyndte mange at være af den overbevisning, at Storbritannien sandsynligvis ville klare sig. Det var dog først fra 1943, at fast tro på en allieret sejr for alvor manifesterede sig.

En positiv holdning til Storbritannien var en udpræget tendens gennem hele krigen. Synet på Tyskland og nationalsocialismen var allerede anstrengt før besættelsen, men kom til udfoldelse efter april 1940. I besættelsesårene var der en klar tendens til, at mange ligestillede tyske værdier og nazisme, ligesom tyskerne ofte blev anskuet som repræsentanter for ideologien. Det er interessant, at forfatteren i denne forbindelse kan påvise, at der i mange tilfælde alligevel kunne etableres positive relationer til tyskere på det personlige plan. Først i besættelsens sidste tid blev sådanne kontakter mere anstrengte.

Et væsentligt område, forfatteren udforsker, er danskernes holdning til sabotage og modstandskamp. Illegal virksomhed blev i den tidlige

periode generelt opfattet som nedbrydende for det nationale fællesskab, men i den senere periode opfattet som styrkende for fællesskabet. Det er et af bogens vigtigste resultater, når det påvises, hvor tvetydigt meningsdannelsen under besættelsen kunne manifestere sig. Det gælder eksempelvis hos dele af eliteopinionen, der generelt støttede samarbejdspolitikken, men som i mange tilfælde også hilste sabotage-handlinger velkomne på trods af, at modstandskamp og samarbejds-politik egentlig modarbejdede hinanden.

Et vigtigt forhold, der belyses i *Danskerne og besættelsen*, men ofte overses i forskningen, er forholdet og spændingerne mellem land og by. Krigs- og besættelsestidens erfaringer var i mange tilfælde tæt knyttet til geografisk placering. Derfor havde det også betydning for meningsdannelsen. Overordnet kan det konstateres, at befolkningen på landet i større grad og i længere tid end i byerne bakkede op om myndighedernes ro og orden-politik.

Det er synd, at denne ellers fremragende bog lider under et mangelfuldt layout. Bogen er sat med en meget tæt og lille skrift, som utvivlsomt vil skræmme mange potentielle læsere væk. Det er også beklageligt, at forlaget ikke har været mere ambitiøst med hensyn til illustrationer. På Frihedsmuseet, det Kongelige Bibliotek og en række lokalarkiver findes omfattende samlinger, som på glimrende vis kunne have understøttet teksten.

Danskerne og besættelsen er det første værk, der systematisk undersøger folks meninger og holdninger under besættelsen, og det gør bogen til et pionerarbejde, som fremtidig forskning i perioden kommer til at forholde sig til. Om bogen også er et udtryk for, at forskningen i besættelsestiden er på vej væk fra den mere traditionelle politiske histories dominans, må tiden vise.

Claus Bundgård Christensen

HANS FREDRIK DAHL, HANS KIRCHHOFF, JOACHIM LUND & LARS-ERIK VAALE (red.): Danske tilstande – norske tilstande. Forskelle og ligheder under tysk besættelse 1940-45. København 2010, Gyldendal. 408 s. 350 kr.

Det udpræget nationale perspektiv, der i mange år har domineret historieskrivning og forskning om det besatte Europas historie under 2. verdenskrig, har de seneste år været søgt modvirket ved at inddrage både et stærkere fælles europæisk og et komparativt perspektiv. Sammenligningen mellem Danmark og Norge under tysk besættelse følger sig ind i denne tendens. Fonden for dansk-norsk samarbejde, der blev